

Laukuvos gimnazija 1943–1944 metais*

Stanislovas Buchaveckas

Įvadas. Iki 1990 m. apie Laukuvos gimnazijos įsteigimą ir veiklą nacių okupacijos metais labai mažai rašyta. Sovietinė istoriografija ši miesteliui ir buvusiam valsčiui svarbų faktą, turėjusį didelės reikšmės laukuviškių švietimui, paprasčiausiai ignoravo. Mat gimnazijos įsteigimas nacmečiu netilpo į sovietinės istoriografijos ideologinius rėmus. Štai atsiverskime 1968 m. Lietuvoje išleistą „Mažąją lietuviškąją tarybinę enciklopediją“. Joje klaidingai pripainiota, kad Laukuvoje vidurinės mokyklos būta jau 1938 m., o iki tol – „pradinė mokykla“ (tarytum vėliau pradžios mokyklos nebuvo)¹. Kiek pasitaisyta (tačiau „užmirštant“ nacių okupacijos laikotarpio įvykius) 1986 m. išleistoje „Tarybų Lietuvos enciklopedijoje“, kurioje aukštesniosios mokyklos įsteigimo faktas nukeliamas į 1948 m.² Suklydo ir Bronius Kviklys savo veikale „Mūsų Lietuva“. Jame rašoma: „1939 m. baigti statyti gimnazijos rūmai, į kuriuos 1940 m. buvo perkelta Šilalės gimnazija“³. Supainiotos datos: 1943-ieji su 1940 metais. Vadinasi, B. Kviklys ir jo pagalbininkų kolektyvas neturėjo faktų pateikėjo apie nacmečio pabaigą. Jo nebūta ir rengiant išėivijos „Lietuvių enciklopediją“ (nei „Laukuvos“ straipsniui, nei jo papildymams paskutiniuose enciklopedijos tomuose)⁴. Kai 1990 m. buvo atkurta Nepriklausomybė, paskubėta išleisti knygėlę „Laukuvos gimnazija – vidurinė mokykla 1943–1993“⁵. Joje publikuojamas Izidoriaus Strauko atsiminimų fragmentas apie 1943 m. Šilalės gimnazijos perkėlimo peripetijas į Laukuvą ir pateikiami du faktai apie 1943–1944 mokslo metų pradžią naujoje Laukuvos aukštesniojoje mokykloje⁶.

Kaip dėl laukuviškių aktyvių veiksmų 1942 m. pabaigoje ir 1943 m. gimnazija prarado Šilalės miestelis, rašyta knygoje „Šilalės kraštas“⁷. Tai atsispindi taip pat 1943–1944 mokslo metais Laukuvos gimnazijoje mokytojavusio Viktoro Alekno atsiminimuose, kurie publikuojami šioje knygoje⁸.

Minėtąsias publikacijas gerokai papildys bei susistemins ir šis palyginti nedidelės apimties (turint omenyje svarbius Lietuvos istorijos faktus) straipsnis, kuriam panaudoti nauji šaltiniai iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo fondų. Straipsnis parašytas atsižvelgiant į jau publikuotus Stanislovo Biržiškio atsiminimus⁹ ir minėto Viktoro Alekno atsiminimų tekstą. Pastarąjį reikėtų kiek patikslinti: nacių okupacijos metais vokiečių pareigūnai, likvidavę Lietuvos Laisvąją vyriausybę, vietoj Švietimo ministerijos buvo įsteigę Švietimo vadybą¹⁰. Kita vertus, reikia pabrėžti, kad savo atsiminimus V. Alekna papildė nacmečio periodinės spaudos ištraukomis, kuriose atsispindi ir tuometinės Laukuvos gimnazijos mokytojų ir moksleivių už-

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2003 06 02.

¹ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, Vilnius, t. 2, 1968, p. 302.

² *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1986, t. 2, p. 491.

³ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, 2-oji (fotografuotinė) laida, Vilnius, 1991, t. 4, p. 203.

⁴ Žr. daugiatom. leid. *Lietuvių enciklopedija*, t. 14, 36, 37.

⁵ *Laukuvos gimnazija – vidurinė mokykla 1943–1993. Istorija, skaičiai, faktai*, Klaipėda, 1993.

⁶ *Ten pat*, p. 5–6.

⁷ *Šilalės kraštas*, Vilnius, 1995, t. 2, Vilnius, 2001, t. 3.

⁸ Alekna V. *Laukuvos gimnazija 1943–1944 metais. Atsiminimai – šioje knygoje (Laukuva, 2005)*.

⁹ Stanislovas Biržiškis. *Praeities pėdsakai, Šilalės kraštas*, t. 2.

¹⁰ Min. V. Alekno atsiminimai šioje knygoje.

kelta iš didesnio (Šilalės) miestelio. Šilalei tik po įtemptų derybų ir susirašinėjimo leista turėti bent progimnazijos klases, kurias šilališkiai papildė nesankcionuotomis klasėmis.

Aukštesniosios mokyklos Laukuvoje įsteigimo siekiai iki 1943 m. Nedaug yra Lietuvoje vietovių, kuriose nacių okupacijos metais būtų atsiradusi bendrojo lavinimo aukštesnioji mokykla. Laukuva – viena iš tokių. Tačiau nuo kitų nacmečiu atsiradusių gimnazijų ar progimnazijų Laukuvos atvejis skyrėsi tuo, kad kitose vietovėse gimnazijos ar progimnazijos buvo įsteigiamos. O į Laukuvą 1943 m. rudenį gimnazija perkeliama iš Šilalės ir tarsi nuskriaudžiami šilališkiai. Beje, progimnazijos nuo 1943 m. kai kuriuose raštuose vadinamos vidurinėmis mokyklomis. Tai nacių pareigūnų reikalavimu daugiausia buvo daroma raštuose, kuriuos kontroliavo vokiečių įstaigos.

Turėti aukštesniąją mokyklą Laukuvos miestelio ir valsčiaus gyventojai siekė jau anksčiau. Vietos visuomenė tuo klausimu kelis kartus ir įvairiais metais kreipėsi į Lietuvos Respublikos Švietimo ministeriją ir kitas įstaigas dar iki 1940 m. sovietų okupacijos. Kaip atrodo vienas tokių prašymų, datuotas 1938 m.¹¹, žr. p. 473. Šiame prašyme užsimenama, kad gimnazijos tinkamumo Laukuvoje motyvai (skirti tinkamas patalpas, o ateityje specialiai gimnazijai pastatyti pastatą ir kt.) jau išdėstyti panašiam 1937 m. prašyme. Iš 1938 m. laukuviškių teksto aiškėja, jog panašių kreipimųsi į Lietuvos Respublikos Švietimo ministeriją būta ir anksčiau. Prie 1938 m. laukuviškių prašymo įsteigti gimnaziją pridėtas ir Laukuvos valsčiaus tarybos dokumentas – 1938 m. sausio 29 d. posėdžio protokolo ištrauka, pasirašyta viršaičio ir tarybos pirmininko Leono Liatuko ir sekretoriaus Matuliausko. Posėdyje dalyvavo šeši tarybos nariai (iš devynių): Juozas Gudauskas, Antanas Petkus, Pranas Ričkus, Vincas Stirbinskis, Juozas Rocevičius ir Pranas Petkus. Minimame dokumente rašoma:

„Valsčiaus taryba, suprasdama gyventojų rimtą susirūpinimą ir giliai atjausdama jų vargus dėl stokos galimybės pasiekti švietimo ir kultūros židinį – gimnaziją, kas gali sudaryti rimtą pavojų šiam Žemaitijos užkampiiui atsilikti nuo kitų Lietuvos vietų kultūros ir švietimo atžvilgiu, nutarė: 1) pakartoti savo 1936 m. liepos mėn. 8 d. nutarime duotus pasižadėjimus visokeriopaipai parenti Laukuvos m., kaipo begimnazinio rajono centre, gimnazijos įsteigimą... [...]“¹².

Tad laukuviškių viltys turėti gimnaziją daugiausia buvo siejamos su Broniaus Tallat-Kelpšos pastangomis¹³.

Tačiau nei gimnazija, nei progimnazija 1938 ar 1939 m. nebuvo įsteigta. Bendrojo lavinimo aukštesnioji mokykla Laukuvoje nebuvo įsteigta ir 1940–1941 m. sovietų okupacijos metais, kuomet ne viename miestelyje tokios mokyklos (daugiausia – vadinamosios nepilnos vidurinės) pradėjo veikti. Kai kurios progim-

¹¹ 1938 m. Tauragės apskrities, Laukuvos apylinkės gyventojų prašymas Jo Ekscelencijai Ponui Švietimo Ministeriui (ministerijoje registruotas 1938 m. vasario 19 d. – S. B.), *Lietuvos centrinis valsčių archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 2, b. 2896, l. 70. Pateikiama šio prašymo fragmento faksimilė.

¹² Laukuvos valsčiaus tarybos 1938 m. sausio mėn. 29 d. posėdžio ištrauka, *ten pat*, l. 72. Cituojamų tekstų kalba netaisyta (S. B.).

¹³ *Ten pat*.

nazijos tada buvo išplėstos. Būtent sovietmečiu leista „atidaryti ketvirtąją klasę“ ir priaugančioje Šilalės vidurinėje mokykloje¹⁴.

Įdomu, jog 1941 m. rudenį, kai į Maskvą veržėsi vokiečių vermachto daliniai, Vokietijos naciai buvo išleidę įsaką uždaryti Lietuvos vidurines mokyklas – gimnazijas ir progimnazijas. Pastaruosius pavadinimus 1941 m. birželio–liepos mėn. sugražino Laikinoji vyriausybė, nes 1940–1941 m. sovietų okupacijos laikotarpiu Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos buvo „reformuojamos“ į sovietinę rusiško pavyzdžio dešimtmetę mokyklą. Tačiau švietimo generalinio tarėjo Prano Meškausko-Germanto diplomatiškų veiksmų dėka ši pavojingą Vokietijos okupuotų Rytų kraštų valdymo ministro Alfredo Rozenbergo įsaką pavyko amortizuoti. Po vokiečių kariuomenės pirmųjų pralaimėjimų 1941–1942 m. žiemą Rytų fronte nacių pareigūnai atlyžo ir laikinai atsisakė savo ketinimų iš esmės siaurinti lietuvių galimybes siekti aukštesnio mokslo bei išsilavinimo¹⁵. Vis dėlto panašūs, nors ir ne tokie lietuviams pavojingi, planai tiek Berlyne, tiek Rygoje (čia buvo Ostlando reichskomisariato, kuriam priklausė nacių sudaryta Lietuvos generalinė sritis), tiek Kaune (čia rezidavo Lietuvą valdęs vokiečių generalkomisaras Adrianas von Rentelnas). Nacių pareigūnai aukštąsias ir aukštesniąsias mokyklas laikė antinacinės rezistencijos židiniais. Neatsitiktinai per 1943 m. kovo mėn. (po to kai žlugo mobilizacija į nacių sumanytą lietuvių SS legioną) prieš lietuvių inteligentiją vykdytas represijas į Štuthofo koncentracijos stovyklą buvo uždarytas ir minėtas P. Meškauskas-Germantas, ir keli gimnazijų direktoriai bei mokytojai. Švietimo vadybai ėmė vadovauti įgaliotiniai vokiečiai. Tačiau Švietimo vadyboje liko dirbti kiti aukštesnieji lietuvių pareigūnai. Jų pastangomis, iš dalies tęsiant švietimo srityje P. Meškausko-Germanto užsibrėžtą rezistencinę liniją, 1943 m. pavyko gauti nacių leidimus dar labiau išplėsti vidurinių mokyklų (progimnazijų) ir gimnazijų tinklą. Buvo įsteigtos Eišiškių, Dieveniškių, Gervėčių, Vidžių, Trakų, Grinkiškio, Papilės, Rietavo, Salantų, Simno, Svėdasų, Šilalės (pastaroji vietoj buv. gimnazijos) ir Veliuonos progimnazijos (vidurinės mokyklos)¹⁶.

Kaip galima spręsti iš padėties nacių okupacijos pradžioje apibūdinimo, 1941 m. rudenį ir 1942 m. laukuviškiai neturėjo didesnių iliuzijų išsikovoti gimnazijos. Tebuvo galima lietuvių savivaldos ir žemesniems vokiečių civilfervaltungo* pareigūnams tik priminti apie Laukuvos siekius įsteigti savo miestelyje aukštesniąją mokyklą.

Kai kurie 1943 m. konkurencijos dėl gimnazijos faktai. Laukuviškiai, nusprendę paveržti iš Šilalės gimnaziją, aktyvesnių veiksmų ėmėsi 1943 m. pradžioje. Tam į pagalbą buvo pasitelktas ir Tauragės apskrities viršininkas Vladas Mylimas. Per jį 1943 m. vasario 1 diena datuotas „Laukuvos ir plačių apylinkių visuomenės atstovų Prašymas“ buvo perduotas švietimo generaliniam tarėjui. Prašymas buvo patvirtintas ne tik Laukuvos valsčiaus pareigūnų ir veikėjų, bet ir gretimų valsčių (Kaltinėnų, Varnių, Kvėdarnos, Tverų bei Rietavo) viršaičių parašais ir antspaudais. Dokumente išvardyti ne tik dideli atstumai nuo Laukuvos iki aplinkinių gimnazijų ir progimnazijų, bet ir minimi kiti Šilalės aukštesniosios mokyk-

¹⁴1940 m. rugsėjo 10 d. Švietimo ministerijos Vidurinio mokslo departamento direktoriaus P. Mikutaičio pranešimas apie LTSR Liaudies komisarų 1941 m. rugsėjo 3 d. nutarimą dėl ketvirtosios klasės įsteigimo Šilalės progimnazijoje, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 381, l. 166.

¹⁵Buchaveckas S. Dėl Lietuvos gimnazijų ir progimnazijų veiklos 1941–1944 metais, *Lietuvos istorijos metraštis* (1992), Vilnius, 1994, p. 134.

¹⁶1943 m. rugsėjo 18 d. Švietimo vadybos įsakymas, LCVA, f. R-629, ap. 2, b. 169, l. 405.

* Vokiečių civilinė administracija Lietuvoje.

los atkėlimo argumentai. 1943 m. vasario 1 d. prašyme labiau akcentuojami ekonominiai motyvai:

„Laukuva yra Žemaičių plento ir Mažeikiai–Telšiai–Tauragė susisiekimo linijos kryžkelyje. Tokiu būdu iš visų pusių yra patogūs privažiavimo keliai. [...] Laukuvoje koncentruojasi visų aplinkinių valsčių ūkininkų reikalai: Šilalės, Kvėdarnos, Rietavo, Tverų, Varnių, Laukuvos, Kaltinėnų ir kai kurių kitų valsčių ūkininkai savo gaminius turi pristatyti į Laukuvą, kur yra „Sodybos“ skyrius ir pastatyti vieninteliai visoje apylinkėje „Maisto“ ir „Lietūkio“ sandėliai. [...] 1940/1941 metais Laukuvoje pastatytas specialus mokykla moderniausias visoje apylinkėje dviejų aukštų mūro pastatas, kuriame sutelpa 10 klasių ir kabinetai. [...] Laukuva turi visą parą veikiančią elektrą. [...] Laukuvos valsčiaus savivaldybė pasižada duoti visas reikiamas priemones gimnazijos ir personalo perkėlimui. Detali medžiaga ir visi duomenys, pateikti prieš keletą metų, yra Švietimo Vadyboje“¹⁷.

Po mėnesio Tauragės apskrities viršininkas Vladas Mylimas minimą „Prašymą“ su savo lydraščiu perdavė švietimo generaliniam tarėjui P. Meškauskui-Germantui. Pastarajam pareigūnui jau buvo likę vos dvi savaitės iki įkalinimo. Apskrities viršininkas lydraštyje tarp kitų teiginių parašė ir taip:

„Turiu pridėti, kad jau dabar yra pareikalauta dalį Šilalės Gimnazijos patalpų užleisti repatrijantų vokiečių reikalams. Kitų tinkamų patalpų Gimnazijai Šilalėje neatsiras. Tuo tarpu, kaip prašyme pažymėta, Laukuva turi gerus, didelius ir erdvius, visiškai Gimnazijos reikalavimams pritaikytus pradžios mokyklos mūrinius namus, kurie gali patalpinti visą dabartinės Šilalės Gimnazijos sąstatą. Dėl išvardytų priežasčių pristatomą Tamstai prašymą remiu ir prašau patenkinti“¹⁸.

Apskrities viršininkas – svarbus laukuviškių sąjungininkas. Tačiau ne mažiau svarbus, gal netgi didesnę reikšmę įgijo Šilalės gimnazijos direktoriaus Juozo Mickevičiaus „perėjimas“ į laukuviškių pusę. Tai, jeigu žinosim, kad direktorius 1943 m. konfliktavo ne tik su mokytojais, bet ir su moksleiviais, nebuvo labai didelis netikėtumas. Tačiau šilališkiams netikėtas buvo Švietimo vadybos, kuriai jau vadovavo įgaliotinis vokiečių Šreinertas, ir faktinio pavaduotojo Igno Malinausko (jis ėjo Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriaus pareigas) sprendimas. Vadinasi, Šilalėje visi reikalai buvo derinti tik su J. Mickevičiumi, kuris slapukavo.

Todėl žinia apie gimnazijos iškėlimą Šilalės gimnazijos mokytojų kolektyvui buvo tarsi perkūnas iš giedro dangaus. 1943 m., kaip rašė savo atsiminimuose Stanislovas Biržiškis, „*liepos 5 ar 7 d. pedagogų*

¹⁷1943 m. vasario 1 d. Prašymas Ponui Švietimo Generaliniam Tarėjui per Poną Tauragės Apskrities Viršininką, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 383, l. 87.

¹⁸1943 m. kovo 1 d. Tauragės Apskrities Viršininko raštas Ponui Švietimo Generaliniam Tarėjui, ten pat, l. 88.

taryba susirinko aptarti, kaip reikia pasiruošti ateinantiems 1943/1944 mokslo metams. Ypač reikėjo susitvarkyti su mokyklos patalpomis, nes buvo labai nepatogu, kad klasės keliose vietose. Mums beposėdžiaujant, staiga įėjo vyriškis ir pranešė, kad prie mokyklos atvažiuovę septyni vežimai gabenti mokyklos inventoriui į Laukuvą. Drauge jis įteikė raštą, kuriame Švietimo vadyba įpareigojo direktorių Šilalės gimnaziją perkelti į Laukuvą¹⁹. Tą dieną Šilalės mokytojų taryba, kadangi „tėvų komitetas neinformuotas, ir iš viso neaišku, kokios gali būti pasekmės, jei tas taip keistai įteiktas raštas tuoj būtų vykdomas“²⁰, nedavė laukuviškiams reikalaujamo inventoriaus, mokslo priemonių ir kito mokyklos turto.

Paskui kelias savaites truko derybų, abiejų miestelių delegacijų kelionių į Vilnių, Švietimo vadybos vizitatorių tikrinimų Šilalėje ir Laukuvoje, įvairiausių raštų, pareiškimų, visuomenės atstovų, mokytojų ir moksleivių tėvų protestų bei skundų rašymo tarpsnis. Igaliojantis Švietimo vadybai Šreinertas pareikalavo išversti svarbiausius laukuviškių ir šilališkių raštus į vokiečių kalbą. Į abu miestelius išsiaiškinti padėties buvo atvažiuovęs Švietimo vadybos juriskonsultas P. Raulinaitis, vėliau – ir pats departamento direktoriaus I. Malinauskas²¹. Laukuvos ir Šilalės bendruomenių ginčas dėl teisės turėti aukštesniąją mokyklą išėjo už Lietuvos švietimo centro įstaigos ribų. Problemos sprendimui reikėjo ir nacių politikai Lietuvoje įtakos turėjusių nacių komisarų Kaune, Rygoje ar net ir Berlyne „palaiminimo“. Tačiau šilališkiams nepavyko. Ši mokykla vis tiek buvo perkelta į Laukuvą. Šilališkiams teko pasitenkinti išprašyta progimnazija, kuri formaliai buvo įsteigta kaip nauja mokykla. Per tas dviejų miestelių ir valsčių bendruomenių priešpriešos dienas paaiškėjo, jog 1943 m. svarbiausią vaidmenį atkeliant gimnaziją į Laukuvą atliko Laukuvos vaistininkas Kajetonas Stropus. Jis susitiko su Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriumi dr. Ignu Malinausku. Pasak S. Biržiškio, juodu „smulkiai aptarė Šilalės gimnazijos perkėlimo į Laukuvą planą. [...] Visa tai buvo daroma paslapčiomis, kad šilališkiai nepajustų“²². Buvo sudarytas „Laikinis Komitetas Gimnazijos perkėlimui iš Šilalės į Laukuvą“.

Verta pacituoti ir to laiko Laukuvos entuziastų pavardes atspindintį 1943 m. liepos 12 d. protokolą Nr. 1:

„Komisija, sudaryta iš Laikinojo Komiteto Gimnazijos perkėlimui iš Šilalės į Laukuvą narių: S. Golšanskio, Ap. Jaro, T. Tallat-Kelpšos, A. Petkaus, J. Miliaus, M. Norkaus ir Gimnazijos Direktoriaus J. Micekevičiaus, apžiūrėjusi numatytas gimnazijai patalpas, pripažino jas labai geromis ir pilnai tinkančiomis gimnazijos reikalams. Ta pati komisija, apžiūrėjusi miestelyje esančias patalpas, numatytas apgyvendinti mokytojams ir mokiniams, rado, kad jų pakanka ir atitinka statomiems reikalavimams (toliau – įrašytų asmenų parašai – S. B.)“²³.

Tą pačią dieną Laikinis komitetas padėjo departamento direktoriui Ignu Malinauskui tokiu raštu:

„Patvirtindami mūsų telegramą: Laukuvoje įvykęs plačių apylinkių masinis susirinki-

¹⁹ Šilalės kraštas, t. 2, p. 242.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat, p. 244–245.

²² Ten pat, p. 243.

²³ 1943 m. liepos 12 d. protokolo nuorašas, LCVA, f. R-629, b. 383, l. 93.

mas nuoširdžiai dėkoja Tamstai, Pone Direktoriau, už tos apylinkės interesų ir lūkesčių teisingą supratimą, perkeliant gimnaziją iš Šilalės į Laukuva. Tikimės, kad tamstai padedant, sudarytos švietimo sąlygos pasitarnaus ne tik šių apylinkių jaunimui, bet ir viso krašto jaunimo auklėjimui, dar kartą dėkojame Tamstai už teisingą mūsų interesų ir lūkesčių supratimą. Komiteto pirmininkas (S. Golšanskio parašas – S. B.). Komiteto sekretorius (M. Norkaus parašas – S. B.). Komiteto nariai (12 parašų – S. B.)²⁴.

Lietuvos visuomenei apie gimnazijos „perkėlimą“ (faktiškai Laukuvoje įsisteigė nauja mokykla) pranešta 1943 m. rugpjūčio mėn.:

„Šilalėje veikusi pilna gimnazija nuo šių mokslo metų pradžios atkeliama į Laukuva. Tai suteikė daug džiaugsmo ne tik Laukuvos ir jos apylinkės gyventojams, kurie pastaruoju metu daug jaunimo leidžia mokslan, bet ir gretimųjų valsčių. Tokios gimnazijos įsteigimu Laukuvoje jau anksčiau buvo rūpinamasi. Tačiau dėl įvairių aplinkybių šio sumanymo iki šiol nepavyko įgyvendinti. Imant geografiškai, ši vieta gimnazijai kaip tik ypatingai tinka. Ji sudaro lyg kokią centrą, kuriuo gali naudotis gretimieji valsčiai, kuriuose nėra gimnazijų: pav., Kaltinėnai nuo Laukuvos yra už 16 kilometrų, Šilalė – 18 km, Kvėdarna – 14 km, Rietavas – 23 km, Tverai – 14 km, Varniai – 18 km. Anksčiau šiems valsčiams į gimnazijas tekdavo leisti savo vaikus 30–40 km ir toliau. Be to, pro pat miestelių praeina Žemaičių plentas, todėl susisiekimo sąlygos gana patogios net ir tolimesnių miestelių gyventojams. Miestelyje yra pastatyta puiki pradžios mokykla, kuri visais atžvilgiais yra tinkama perkeliama gimnazijai. Ją statant, jau buvo galvojama pritaikinti gimnazijos reikalams. Todėl ji dabar bus perleista perkeliama gimnazijai. Miestelis nors nėra didelis, tačiau reikiamų patalpų mokiniams turės užtekti, nes nuo karo jis nėra nukentėjęs. Tuo tarpu Šilalės gimnazija buvo netoli Tauragės, o pati gimnazija talpinosi keliuose bloguose pastatuose. Reikia manyti, kad gimnazijos perkėlimas duos naujo kultūrinio impulso ir pateisins pastangas tų, kurie rūpinosi jos perkėlimu. Gyventojai jau dabar su džiaugsmu sutinka ir yra dėkingi toms įstaigoms, kurios suprato ir įvertino šį būtiną reikalą“²⁵.

Beje, tuomet labai „nesaldi“ buvo besiblaškančio direktoriaus Juozo Mickevičiaus būseną. Štai 1943 m. rugpjūčio 18 d. „Pasiaiškinimą“ Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriui Ig. Malinauskui jis pasirašo kaip laikinai einantis Laukuvos gimnazijos direktoriaus pareigas asmuo. Matyti, jog vietoj žodžio „Laukuva“ anksčiau buvo parašyta „Šilalės“ vietovardis, kuris buvo išskustas. Šešių puslapių, labai iššestas „Pasiaiškinimas“,

²⁴ 1943 m. liepos 12 d. raštas-padėka Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento Ponui Direktorui, *ten pat*, l. 91.

²⁵ Vilainis A. Laukuva (Atkeliama pilna gimnazija), *Ateitis*, 1943, rugpj. 24.

kuriame atsispindi konfliktinės padėties tarp direktoriaus ir mokytojų kolektyvo susidarymas, atspindi tuometinį J. Mickevičiaus liguistumą ir prislėgtumą:

„[...] Šilalės progimnazijoje išdirbau 4 metus. Apie mane, kaip mokytoją, nesugebantį tinkamai išlaikyti savo autoritetą, turėjo Šv. Ministerijai atestuoti direktoriai metinėse atestacijose. Švietimo vadyba turėtų spręsti apie mano autoritetą iš direktorių metinių atestacijų, o ne iš klicos mano mokytojų, kuriems daugiau rūpi asmeniškai reikalai, o ne gimnazijos. [...]“²⁶.

Vėliau J. Mickevičius parašė prašymą atleisti iš direktoriaus pareigų, kelis kartus siuntė telegramas į Vilnių Švietimo vadybai, o 1943 m. rugpjūčio 31 d. rašte tą atsistatydinimo prašymą atšaukė:

„Papildydamas savo šios dienos telegramą, pranešu, kad pastaruoju laiku, susidėjusių aplinkybių dėlei, savo šių metų rugpjūčio mėn. 17 d. telegramą nr. 23 ir savo prašymą atleisti mane iš gimnazijos direktoriaus pareigų, atšaukiu ir noriu toliau eiti Laukuvos gimnazijos direktoriaus pareigas, nes melagingai skundžiusių mane grupė mokytojų, dėl perkėlimo Šilalės gimnazijos Laukuvoje, ten mokytojauti nesikels ir man ten nebegalės trukdyti dirbti. Be to, pastaruoju metu Šilalės visuomenės tarpe paskleidė gandus, kad Švietimo vadyboje padarę žygių, kad aš būsiąs pašalintas iš direktoriaus pareigų ir liksiąs tik mokytoju Laukuvoje. Jie, neva, pasiliksią ir toliau dirbti naujai įkurtoje Šilalės progimnazijoje su 8-mis klasėmis.[...]. Minima mokytojų grupė šių metų vasaros atostogų metu buvo įteikusi Švietimo vadybai melagingą skundą prieš mane ir į kurį aš paaiškinimą Švietimo vadybai pristačiau“²⁷.

Šis raštas Švietimo vadybą Vilniuje (per Kauno skyrių) pasiekė tik rugsėjo 10 d. Tuomet Laukuvos gimnazijos direktoriaus klausimas jau buvo išspręstas ir šioms pareigoms jau numatytas Henrikas Mejeris.

Beje, rugpjūčio mėn. pačioje pabaigoje „Ateities“ dienraštyje išspausdinta ir tokia trumputė žinutė („Pranešimas“):

„Šilalės gimnazija nuo š. m. rugpjūčio mėn. 1 d. (įsak. B/Nr. 23) perkeliama į Laukuvoją. Prašymai į gimnaziją jau priimami gimnazijos raštinėje, kur suinteresuotiems bus pranešta ir stojamųjų bei konkursinių egz. data. Laukuvos Gimnazijos direktorius“²⁸.

Galima pridurti, kad Šilalės ir Laukuvos aukštesniųjų mokyklų struktūros ir veiklos klausimai Švietimo vadyboje

²⁶ 1943 m. rugpjūčio 18 d. Laukuvos gimnazijos l. e. direktoriaus pareigas Juozo Mickevičiaus Pasiaiškinimas (į raštą Nr. 5751) Ponui Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento Direktoriui, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 383, l. 78.

²⁷ 1943 m. rugpjūčio 31 d. Šilalės gimnazijos l. e. direktoriaus pareigas J. Mickevičiaus raštas Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriui, ten pat, l. 75.

²⁸ *Ateitis*, 1943, rugpj. 31.

buvo išspręsti tik prieš 1943 m. rugsėjo mėn. vidurį. Tai atsispindi Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriaus rašte Šilalės progimnazijos ir Laukuvos gimnazijos direktoriams:

„Pranešame, kad p. Įgaliotinis Lietuvos Švietimo Reikalams nustato šitokią Šilalės gimnazijos perkėlimo į Laukuvą ir Šilalėje progimnazijos įsteigimo tvarką: 1) 1943/1944 m. m. Šilalės progimnazijoje lieka I–IV ir VI–VIII klasės (be paralelių), o Laukuvos gimnazijoje įsteigiamos I–V klasės. 1943/1944 m. m. Laukuvos gimnazijoje yra 5-oji klasė, o Šilalės prog. netenka 5-osios klasės. Taip daroma kasmet, kol Laukuvos gimnazijoje susiformuoja visos aštuonios klasės, o Šilalės prog. visos aukštesniosios (5–8) klasės išsibaigia. [...] 4) Šilalės prog. tuojau perleidžia Laukuvos gimn. 30 mokyklinių suolų, tinkančių aukštesniųjų klasių moksleiviams sėdėti. 5) Laukuvos gimn. perima iš Šilalės progimnazijos apie ketvirtadalį mokslo priemonių, daugiau reikalingų aukštesnėms klasėms. Priemonėms perimti Komisiją sudaro Laukuvos gimn. ir Šilalės prog. direktoriai bei fizikos ir biologijos mokytojai (iš abiejų mokyklų po vieną). 6) Nuo š. m. rugsėjo mėn. 1 d. Laukuvos gimn. duodama po vieną raštininko ir sargo etatą. 7) Šilalės prog. direktorius savo 6–8 kl. mokiniams atestatus išduoda Laukuvos gimnazijos vardu, tačiau Laukuvos gimn. direktorius uždeda antspaudą ir registruoja savo numeriu“²⁹.

1943–1944 mokslo metų pradžia. Tik 1943 m. vasaros pabaigoje ir rudens pradžioje laukuviškiai parsivežė iš Šilalės dalį inventoriaus ir kito mokyklai reikalingo turto. 1943 m. lapkričio pradžioje Šilalės vidurinė mokykla Laukuvos gimnazijai dar perdavė 15 dviviečių suolų, septynis žemėlapius, vienuolika paveikslų, dvi sportines ietis, dujokaukę, tris kuprines, termometrą ir kito inventoriaus³⁰. Kitus mokyklinius suolus teko skolintis iš pradžios mokyklos arba skubiai gamintis.

Nors formaliai į Laukuvą gimnazija buvo atkelta iš Šilalės, tačiau iš tikrųjų ją reikėjo suformuoti beveik iš naujo. Mat Šilalėje liko ir daugelis mokytojų bei moksleivių, ir didesnė dalis inventoriaus bei mokymo priemonių. Tad per labai trumpą laiką, jau 1943 m. rudens pradžioje, Laukuvos gimnazijos pirmiesiems mokytojams rėmėjams teko ir sutelkti pedagogų kolektyvą, ir surinkti kandidatų į gimnazistus prašymus, ir surengti jaunuoliams stojamuosius egzaminus, ir rūpintis patalpomis bei inventoriumi, ir kasdien atlikti daugybę kitų pasirengimo mokslo metams darbų darbelių. Jų nestigo ir vėliau.

Kaip rašyta to meto periodinėje spaudoje, naujoji mokykla visuomenei oficialiai buvo pristatyta ir atidaryta palyginti anksti – 1943 m. rugsėjo 16 d. Apie tai „Ateities“ laikraščio žinutėje rašyta:

„Rugsėjo 16 d. iškilmingai atidaryta Laukuvos gimnazija. Iškilmingą posėdį atidarė gimnazijos direktorius H. Mejeris, pakviėdamas į prezidiumą gimnazijos organizato-

²⁹1943 m. rugsėjo 11 d. Švietimo vadybos Vidurinio ir pedagoginio mokslo departamento direktoriaus Ig. Malinausko raštas, LCVA, f. R-629, ap. 1, b. 383, l. 61.

³⁰1943 m. lapkričio 2 d. perdavimo–priėmimo aktas, *ten pat*, b. 384, l. 34.

rius, įstaigų vadovus, tėvų atstovus. Sveikino tėvų atstovai: Ap. Jaras, Liatukas, viršaitis T. Tallat-Kelpša, klebonas kun. K. Gasčiūnas. Gimnazijoje šiemet veiks tik šešios klasės. Mokinių į jas jau priimta 230. Atidarius Laukuvoje gimnaziją, gyvenimas šiame Žemaitijos miestelyje pasikeis. Norima praplėsti elektros stotį, rūpinamasi įsteigti kinematografą ir kt. Žinoma, ir pačioje Laukuvoje, esant čia gimnazijai, reikėtų pašalinti kai kuriuos trūkumus³¹.

1943–1944 mokslo metai naujojoje Laukuvos gimnazijoje prasidėjo tik 1943 m. spalio mėn. O iškilmingas mokyklos atidarymas buvo surengtas dar vėliau – spalio 24 d. Apie tai vėl parašyta dienraštyje „Ateitis“:

„Laukuvoje spalio 24 d. buvo retos iškilmės.

Įvyko iškilmingas gimnazijos atidarymas ir tėvų susirinkimas. Laikinasis gimnazijai steigti komitetas gimnazijos įkūrimu užbaigęs savo darbą, perdavė visą, ką jis lig šiol buvo nuveikęs, nuolatiniams gimnazijos šeimnininkams: pačiai administracijai ir naujai išrinktam tėvų komitetui. Iškilmingo gimnazijos atidarymo proga susilaukta ir gausių sveikinimų iš vietos ir iš kitur: Kauno, Telšių. Ta pačia proga Laukuvoje koncertavo Telšių apskrities Profesinės Sąjungos džiazų kapela, vadovauja-

Laukuvos gimnazijos III klasės mokinės (gimnazistės) ir auklėtoja Ona Mickevičiūtė 1944 m. pavasarį. Sėdi: 1. Miliūtė Zuzana, 2. Neatpažinta, 3. Jomantaitė, 4. Auklėtoja Mickevičiūtė, 5. Straukaitė Danutė, 6. Neatpažinta, 7. Jocytė Genutė; stovi: 1. Bučniūtė Vlada, 2. Gladkauskaitė Genovaitė, 3. Neatpažinta, 4. Kerbedytė Vlada, 5. Žiliūtė Ona, 6. Neatpažinta, 7. Montvilaitė, 8. Stonytė Adelė, 9. Neatpažinta, 10. Kuzminskaitė Zosė, 11. Martinkutė Morta, 12. Dargevičiūtė Birutė, 13. Skirmantaitė, 14. Kiaurakytė, 15. Brazauskytė Vlada, 16. Pociūtė Albina, 17. Bartkutė Juzė, 18. Neatpažinta, 19. Žymontaitė Genė, 20. Bielskytė Birutė, 21. Benediktavičiūtė, 22. Ivanauskaitė, 23. Mockutė Ona, 24. Ežerskytė Vanda. Iš B. Žemgulienės (Dargevičiūtės) albumo

³¹Laukuva, Ateitis, 1943, rugsėjo 27.

ma J. Galdiko ir Telšių miesto ugniagesių dūdų orkestras, vedamas K. Dobrovolskio. Tiedu orkestrai Laukuvoje davė du koncertus: vieną – gimnazijos mokiniams ir susirinkusiems tėvams, o antrą – Laukuvos visuomenei. Per abu koncertus buvo apie 800 klausytojų³².

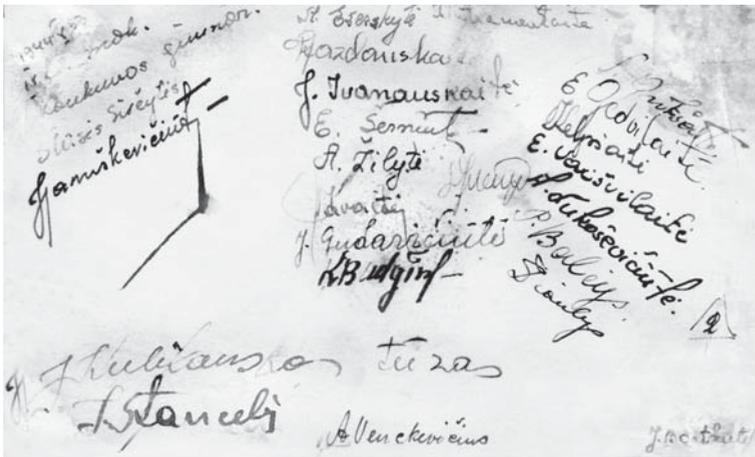
1943–1944 m. m. mokytojai. Kaip matyti iš V. Alekno atsiminimų, 1943 m. rugsėjo mėn. Laukuvos gimnazijos pirmiesiems mokytojams stojamųjų egzaminų metu tikrinti kandidatų žinias padėjo studentai, kurie negalėjo studijuoti, kai naciai 1943 m. pavasarį uždarė Lietuvos aukštąsias mokyklas (1943 m. rudenį legalios studijos vyko tik kai kuriuose fakultetuose). Vėliau, jau vykstant pamokiniam darbui, pavyko pritraukti dar kelis labiau patyrusius mokytojus, kurie Laukuvos gimnazijoje pradėjo mokytojauti 1943 m. spalio ar lapkričio mėn. Pažymėtina, kad ir 1943 m. rugsėjo mėn. pradėjusiems dirbti mokytojams oficialūs įsakymai buvo vėliau. Ilgiausiai „neįformintas“ mokė kun. Bronius Šveikauskas (nacių pareigūnai kiekvienų mokslo metų pradžioje delsdavo su kapelionų ir tikybos mokytojų skyrimais ir vilkindavo už jų pamokas reikalingų lėšų patvirtinimą).

Kaip matyti iš Laukuvos gimnazijos atlyginimo skirtumo išmokėjimo už 1943 m. rugsėjo–gruodžio mėnesius lapo³³, vokiečių pareigūnai po 1943 m. vasaros

Laukuvos gimnazijos III klasės berniukai 1944 m. pavasarį. Sėdi: 1. Dabulskis Kostas, 2. Budrys, 3. Vitkus Zigmas, 4. Butkus, 5. Klimas, 6. Zubavičius, 7. Vičauskas Algis Antanas, 8. Ragauskas, 9. Bielskis Kazys; stovi: 1. Šveikauskas, 2. Zdanavičius, 3. Songaila, 4. Kuzminskis, 5. Vaškys, 6. Matula Petras, 7. Eirošius Jonas, 8. Kunickas, 9. Rupšlaukis Vladas, 10. Malakauskas, 11. Straukas Jonas, 12. Zavadskis, 13. Vaitkus, 14. Norkus, 15. Žalys, 16. Dargevičius Zigmas. Ir berniukai, ir mergaitės sudarė vieną klasę. Fotografavosi atskirai, nes norėjo, kad būtų ryškesni, stambesni veidai. Klasėje buvo 56 mokiniai. Auklėtoja Ona Mickevičiūtė. Iš J. Eirošiaus albumo

³² Laukuva, *Ateitis*, 1943, lapkričio 10.

³³ Laukuvos gimnazijos atlyginimo skirtumo išmokėjimo lapas, LCVA, R-629, ap. 2, b. 339, l. 1.

Laukuvos gimnazijos
gimnazistai ir jų
autentiški parašai.
1944 05 13.

Iš S. Baliienės
(Girčytės) albumo

šilališkių ir laukuviškių konfliktų („perkeliant“ gimnaziją) padėti Laukuvos naujojoje mokykloje domėjosi labiau nei kitose Lietuvos aukštesniosiose mokyklose. Tai rodo ir tas faktas, jog ant minimo lapo 1944 m. vasario 8 d. pasirašė pats įgaliotinis vokietis. Tuomet tai jau buvo kitas asmuo – dr. Riefenstalis (Riefensthal), prieš kurį laiką pakeitęs savo pirmtaką Šreinertą.

1943–1944 m. m. Laukuvos gimnazijai vadovavo direktorius Henrikas Mejeris, ankstesniais mokslo metais vadovavęs Kuršėnų progimnazijai. Kartu su juo nuo 1943 m. rugsėjo mėnesio Laukuvos gimnazijoje dirbo šie pedagogai: kun. Bronius Šveikauskas, Viktoras Alekna, Morta Aleknienė (Stroputė) (gim. 1919 m.), Kazys Skudavičius (1942–1943 m. m. dirbo Šilalės gimnazijoje), Halina Galkytė (gim. 1924 m.). Spalio mėn. Laukuvoje pradėjo mokytojauti ir buvęs Šilalės gimnazijos direktorius Juozas Mickevičius (iki 1943 m. spalio 1 d. turėjęs laikinai einančio direktoriaus statusą Šilalės vidurinėje mokykloje). Spalio mėn. Laukuvos gimnazistus taip pat pradėjo mokyti Stasys Jurgutis, Petras Vaičiulionis (jis 1938–1942 m. dirbo Tauragės

Laukuvos gimnazija.
Mokytojai su
mokiniais. Abi
nuotraukos darytos
tuo pačiu metu –
1945 06 01.
Nuotraukos iš
S. Balienės (Girčytės)
albumo

mokytojų seminarijoje, 1942–1943 m. m. mokytojavo Tauragės gimnazijoje). 1943 m. lapkričio mėn. į Laukuvos gimnazijos mokytojų kolektyvą įsiliejo Ona Mickevičiūtė³⁴. Mokyklos raštvedžio pareigas ėjo Vytautas Kuzminskas, sargęs – Kazė Burkaitė.

Dar keli nacmečio Laukuvos gimnazijos skaičiai ir faktai. 1943–1944 m. m. veikusioje gimnazijoje moksleivių skaičius nebuvo didelis. Mokslo metų pradžioje mokykloje mokėsi 200 gimnazistų, paskui prie jų prisidėjo dar kelios dešimtys. Vėliau dėl įvairių priežasčių keliasdešimt jaunuolių turėjo nutraukti mokymąsi. 1944 m. pavasarį gimnazijoje buvo likę tik 214 moksleivių³⁵. Juos mokė dešimt mokytojų (įskaitant direktorių).

Laukuvos gimnazija priklausė toms Lietuvos aukštesniosioms mokykloms, kurios nacmečio sąlygomis pradėjo ir 1944–1945 mokslo metus. Tačiau, kaip matyti iš V. Alekno rašinyje pateiktų faktų, 1944 m. rugsėjo mėn. ir spalio mėn.

³⁴Ten pat.

³⁵Departament f. d. hoehere u. paedagogische Schulwesen an den Herrn Beauftragte f. d. litauische Bildungswesen. Juni 1944. (1944 m. birželio mėn. pradžioje departamento direktoriaus I. Malinausko parengtas raštas įgalotiniui Lietuvos švietimo reikalams – S. B.; palikta teksto originalo vokiečių k. rašyba), ten pat, R-629, ap. 1, b. 785, l. 25.

pradžioje pamokos vyko klausantis prie Dubysos sustojusio vokiečių–rusų (vietiniai gyventojai sovietų kareivius vadindavo arba rusais, arba bolševikais) fronto kanonados. Dalis mokytojų, jei Vokietijos vermachtas neatsilaikys prieš Raudonąją armiją ir Žemaitijoje, ruošėsi trauktis...

Apibendrinimas

Istorikas Rimantas Zizas rašė: „*Gimnazijos perkėlimas, be abejo, buvo kultūrinė netektis Šilalei, tačiau jos, kaip švietimo ir kultūros židinio, įkurdinimas Laukuvoje pagyvino visą kultūrinį gyvenimą šio krašto miestelio apylinkėse*“³⁶. Tą teiginį galima papildyti konstatuojant, jog po formalaus gimnazijos iškėlimo ir dalies jos mokytojų persikėlimo į Laukuvą Šilalėje juridškai buvo įsteigta progimnazija. Taigi vietoj vienos aukštesniosios bendrojo lavinimo mokyklos šiame Žemaitijos regione nacmečio pabaigoje jau veikė dvi. Tad nuostolis šilališkiams nebuvo toks didelis, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. O laukuviškiams (miestelio ir aplinkinių vietovių gyventojams) 1943 m. rudenį pradėjusi veikti aukštesnioji mokykla tapo didžiuliu postūmiu valsčiaus jaunuomenei siekti aukštesnio išsilavinimo, o vietos bendruomenei – suaktyvinti kultūrinę ir kūrybinę veiklą. Tik, be abejo, kaip paprastai tokiais atvejais būna, liko „kovos“ už teisę turėti savo miestelyje gimnaziją nuosėdų, kuriam laikui kiek apsunkinusių kai kurių aktyvių šilališkių ir laukuviškių asmeninius santykius.

Aukštesniųjų mokyklų veikla Laukuvoje ir Šilalėje 1943–1944 mokslo metais – tai svarbūs Lietuvos nacių okupacijos laikotarpio istorijos faktai. Jie rodo, kad šio žemaičių krašto inteligentija ir pažangūs ūkininkai netgi sunkumų bei nepriteklių kupinu nacmečiu sugebėjo pasiekti, kad šių ir aplinkinių valsčių jaunuomenė galėtų arčiau namų įgyti aukštesnį išsilavinimą. Kai Laukuvoje atsirado gimnazija, ją vietos visuomenė kaip galėdama rėmė, padėjo mokytojams, nacmečiu negalėjusiems pragyventi iš atlyginimo, ir vargingiau gyvenantiems gimnazistams. Galima daryti išvadą, kad netgi tuometinėmis nepalankiomis sąlygomis Laukuvoje ir Laukuvos valsčiaus kaimuose buvo galvota ne tik apie savo vaikų, bet ir apie visos Lietuvos, kuriai buvo reikalingi išsilavinę ir kultūringi žmonės, ateitį. Be to, Laukuvos gimnazija, kaip ir kitos Lietuvos aukštesniosios mokyklos, atliko ir svarbų vaidmenį antinacinės rezistencijos sąjūdyje: tiek savo veikimu (naciams siekiant apriboti lietuvių galimybes siekti aukštesniojo išsilavinimo), tiek mokytojų ir moksleivių dalyvavimu antinacinio pagrindžio veikloje (platinant nelegalią spaudą, padedant boikotuoti vietos ir kitų valsčių gyventojams pavojingas nacių priemones ar sumažinti jų padarinius ir kt.).

1943 m. Laukuvos gimnazijos atsiradimas (konkurencijos su Šilalės sąlygomis) buvo išskirtinis reiškinys Lietuvoje. O pačios gimnazijos 1943–1944 mokslo metų veiklą galima vertinti kaip dalelę visos Lietuvos visuomenės pastangų išsaugoti ir išplėsti aukštesniųjų mokyklų tinklą netgi nacių okupacijos metais, kai neretai tekdavo grumtis ir dėl tautos bei atskirų žmonių fizinio išlikimo. Nacmečiu veikiančiose gimnazijose ir progimnazijose buvo ne tik lavinamasi. Per gimnazijas (ir aukštąsias mokyklas) lietuviai galėjo sėkmingiau priešintis nacių siekiams panaudoti Lietuvos jaunimą įvairiose karo ir darbo tarnybose ar auklėti nacionalsocialistine dvasia. Tam Lietuvoje buvo pasipriešinta labiau nei daugelyje kitų Vokietijos užimtų šalių.

³⁶Zizas R. Šilalės kraštas nacių Vokietijos okupacijos metais (1941–1944), *Šilalės kraštas*, t. 3: nacizmo ir bolševizmo laikotarpis, 1940–1953, Vilnius, 2001, p. 91.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2003 06 02, spaudai parengtas 2005 06 23.
Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Laukuva“ I dalis,
Vilnius, *Versmė*, 2005, p. 472–485 (vyriausiasis redaktorius sudarytojas
Virginijus Jocys).
Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 05.